

Жумабай уулу Майрамбек, Акпарова А.Т.

КОРРУПЦИЯ УЧУРДУН МААНИЛҮҮ КӨЙГӨЙЛӨРҮНҮН БИРИ

Жумабай уулу Майрамбек, Акпарова А.Т.

КОРРУПЦИЯ – ОСТРАЯ ПРОБЛЕМА СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ

Zhumabai uulu Mairambek, A.T. Akparova

CORRUPTION IS A SERIOUS PROBLEM TODAY

УДК: 347.45(23)

Макала коомдогу эң көйгөйлүү коррупция маселесине арналган.

Негизги сөздөр: колдонуу, бийлик, мыйзам, коом.

Статья посвящена самой актуальной проблеме в общества, то есть коррупции.

Ключевые слова: использование, превышение, власть, закон, общество.

Article is devoted to the most urgent problem in society, that is, corruption.

Key words: the use, abuse, power, law, society.

Коррупция деген эмне?

Коррупция – бул мамлекеттик органда иштеген адамдардын өз кызматтык ордунан же абалынан пайдаланып, мыйзамсыз акча талап кылуусу же кызматтык ордун өз кызыкчылыктарына пайдалануусу. Коррупция латын тилинен келип чыккан сөз – бузуу, жараксыздандыруу, акчага сатып алуучулук деген маанини түшүндүрөт. Кыргыздар муну паракор деп коёт. Эгемендүүлүктү алганыбызга 20 жыл болоюн деп калды. 20 жылдан бери жогорку бийликте турган аткаминерлер канча деген убадаларды беришип, өлкөбүздү гүлдөтөбүз, өркүндөтөбүз деп элди алдап, жакшы жашоонун ордуна кыргыздарды башка өлкөгө тентитип, сызга отургузушту. 20 жылдын ичинде Кыргызстан чет өлкөлөрдөн 2,5 млрд долларга жакын карыз алышып, мындан башка 3,5 млрд долларга жакын бекер грант катары акча алышып, ич ара бөлүшүшүп, чет мамлекеттерден кыймылсыз мүлк алышып, бизнес кылышып, Бишкектин четинде 2–3 кабаттуу үйлөрдү салышып, кымбат автоунаалар менен жүрүшөт. Азыр коррупцияланган жогорку кызматтагы адамдар элдин байлыгын менчиктештирип алышып, байлыгын баарына көрсөтүшүп, дүңгүрөгөн тойлорду өткөрүшүп, уялышпай да калышты. Анысы аз келгенсип, азыр Кыргызстан КМШ өлкөлөрүнүн ичинен экономиканын өнүгүүсү боюнча эң акыркы орунду ээлеп калды. Мамлекетте жарандык согуш көп жыл бою болгон Тажикстан бизден алдыга кетти. Биздин жашоо шартыбыз эң кедей деген Африканын кээ бир мамлекеттеринен да артта калган. Буга ким күнөөлүү? Ошол 20 жылдан бери Кыргызстанды жеген чиновниктер күнөөлүү. Коррупциянын деңгээли боюнча байгелүү орунга татыктуу экенбиз. Мурунку 15 жылдыкта, кийинки 5 жылдыкта бийлик органдары пара алып, сатылбаса, өзүнөн-өзү коррупция гүлдөмөк эмес. Дүйнөдөгү коррупциянын деңгээлин иликтеген «Transparency international» эл аралык уюмунун маалыматы боюнча 2005-жылы өлкөбүз коррупция боюнча 163 өлкөнүн ичинен 142-орунга, 2007-жылы 180 мамлекеттин ичинде 150-орунга, 2008-жылы 180 мамлекеттин ичинен 160-орунга чыгыптыр. Ал эми 2010-жылы

Кыргызстан байкоо салынган 180 мамлекеттин ичинен 166ынчы орунду ээледі. Буга Кыргызстандын мамлекеттик кызматчылары менен саясатчыларынын арасында коррупциянын өтө жогору деңгээлде өнүккөндүгүнө негиз берет. Бакиевдин 5 жылдык башкаруусунда биздин өлкө 38 орунга артка жылып, эң коррупцияланган мамлекеттердин катарына кирген. Эми азыр жаңы бийлик келип, коррупцияны жок кылууга аракет кылат деген үмүттөмүн.

Коррупциянын тарыхы. Коррупциянын тамыры адамдардын алгачкы коомуна таандык болуп кетет экен. Ошондо эле элдер өздөрүнүн жол башчысына ар кандай нерселерди белек түрүндө беришкен. Убакыттын өткөнү менен бул салтка айланып, белек милдеттүү түрүндө берилип калган. Мамлекет пайда болуп, бийликтин күч алуусу менен мамлекеттик кызматкерлер ээлеген кызматын өз кызыкчылыгына пайдаланып, ар кандай параларды алып башташкан. Ошол эле мезгилде ханга ар кандай балуу белектерди жасашып, ар кандай өтүнүчтөрү эртаерээк жасалган. Коррупция жөнүндө «Артхашастра» деген эң биринчи эмгекти биздин доорго чейин IV кылымда Бхараттын (Индия) Каутилья деген министри жазган. Ал бул жазуусунда хандын мүлкү такыр эле жок болушу керек деген. Өзгөчө акчага сатылган соттор да айтылган. Анткени, соттор бирөөнү туура эмес айыптап, бирөөнүн мүлкүн башка бирөөгө берген.

XVIII кылымдан баштап батышта коомдун коррупцияга болгон көз карашы чоң өзгөрүшкө дуушар болгон. Либералдык өзгөрүүлөр «мамлекеттик бийлик эл учун кызмат кылат жана бийликти эл баккан үчүн чиновниктер мыйзамды сактоого милдеттүү» деген лозунг менен өткөн.

Дүйнө мамлекеттериндеги коррупциянын деңгээлин иликтеген «Transparency international» эл аралык уюму жакында жылдык докладдын жарыялады. Анын иликтөөсү боюнча, Кыргызстан байкоо салынган 133 мамлекеттин ичинен 118-орунду ээледі. Буга Кыргызстандын мамлекеттик кызматчылары менен саясатчыларынын арасында коррупциянын өтө жогору деңгээлде өнүккөндүгү негиз берет.

Маалымат бөлүшүү «Transparency international» эл аралык уюму дүйнөдөгү 133 мамлекеттеги коррупциянын деңгээлин 10 баллдык ченем менен өлчөгөн. Анын жыйынтыгында, иликтөөгө алынган мамлекеттердин 70 процентинде коррупциянын деңгээли 5 баллдык көрсөткүчкө жетпей тургандыгы анык болгон. «Transparency international» уюмунун башкармалыгынын төрагасы Питер Айгендин билдирүүсү боюнча, өнүгүп жаткан мамлекеттердин онунун тогузу 5 баллдык көрсөткүчкө жетпейт. Демек, бул мамлекеттердин өкмөттөрү коррупцияга каршы күрөшүү стратегиясын иштеп чыгып, анын натый-

жасына жетүү чараларын тезинен көрүүгө милдеттүү. Ал эми ал чаралардын ийгиликтүү болушуна эл аралык уюмдар жана өз өлкөлөрүндөгү атуулдук коомдун көзөмөл салуусу абзел. Эл аралык уюмдун мындай көрсөтмөлөрүн эске алганда, Кыргызстан бул жагынан КМШДагы мамлекеттердин алдында бара жатат. Анткени, коррупцияга каршы күрөшүү милдети алдыга коюлуп, ал бир нече программаларга киргизилген. Андан тышкары былтыр кабыл алынган «Демократиялык кодексте» да камтылып, «Акыйкат башкаруу боюнча улуттук кеңеш» түзүлгөн.

Бирок, «Transparency international» уюмунун иликтөөсү боюнча, Кыргызстанда коррупциянын деңгээли жогору жана ал мамлекеттик кызматчылар менен саясатчылар арасында күч. Эл аралык уюмдун мындай бүтүмгө келүүсүнө кандай көрүнүштөр негиз берди? Кыргызстандын жер-жерлериндеги коррупциянын көрүнүштөрүнө байкоо салган бейөкмөт уюмдардын бул суроого жооп берген өкүлдөрү ага эң ириде экономикалык кыйынчылык, жумушсуздук жана коррупцияга барган кызматкерлердин жазасыз калганы негиз бергендигин билдиришти. Алардын бири, Өзгөн районундагы Атуулдук укукту коргоо жана жумушсуз жаштарга жардам берүү боюнча «Элиза айым» аттуу коомдук фонддун Ратхан Исраилованын айтымында, азыр коррупция мектептен башталып, окуучулар эрезеге жеткенде коррупцияны ийне-жибине чейин билген адам болуп чыгышууда. Ага кириптер кылган жагдай тууралуу ал:

– Себеби, мектеп окуучулары мектепке барыш үчүн кийим керек. Кийим сатып бериш үчүн ата-энеде акча болуш керек. Ата-эне акчаны табыш үчүн бир жерде иштеш керек. Иштеш үчүн бирөөгө акча берип туруп, анан кызматка орношуш керек болуп жатпайбы. Бул коррупция да! Мектеп жашындагы ар бир баладан «Коррупция деген эмне?» деп сурасан, «Коррупция деген бул: мен окууга барбайм, ал үчүн сиз мага 10 сом берсиз, акчаны болсо мен мугалимге алып барып берем. Анан мугалим сабакка барбаган күнүмдү ондоп, «келди» деп жазып коёт» деп түшүндүрүшөт. Демек, алар мектептен эле коррупцияга даяр болуп чыгып жатышпайбы – деп билдирди.

Ал эми жаштардын Жалалабад шаарындагы укук коргоо тобунун координатору Абдыназар Маматисламовдун ою боюнча, коррупциянын гүлдөшүнө мамлекеттик бийлик өкүлдөрүнүн жазасыз калышы өбөлгө түзүүдө:

Эл аралык уюм жүргүзгөн мониторингдин жыйынтыгы эң туура. Бирок, ага каршы күрөшүү боюнча эч кандай аракет болгон жери жок. Коррупция менен күрөшүү деген бул бийлик үчүн же ага каршы күрөшүү эмес. Бул бийлик менен жалпы коомчулуктун коррупцияга каршы биргеликте күрөшүүсү.

Улуттук коопсуздук боюнча мамлекеттик комитеттин маалымат кызматынын билдиришинче, Мамлекеттик каттоо кызматына караштуу транспорт каражаттарын каттоо департаментинин кызматкерлери автоунааларды мыйзамсыз каттоого алган фактылар аныкталды. Аталган коррупциялык схеманын алкагында департаменттин кызматкерлери жүк ташуучу унааларды жүргүнчүлөрдү ташуучу микроавтобус катары каттап жүрүшкөн.

Эсеп палатасынын жүргүзгөн текшерүүсүнүн жыйынтыгында бул аракеттерден мамлекетке 9 млн 103 миң, сом зыян келтирилгени, башкача айтканда жол салыгынан 5 пайыз мамлекеттик казынага түшпөй келгени аныкталды. Бул факт боюнча 6-майда Кылмыш кодексинин 304-беренеси (Кызмат абалынан кыянаттык менен пайдалануу) боюнча кылмыш иши козголду. Тергөө иштери жүрүп жатат (AzK).

Көмүр кенин иштетүүгө лицензия берүүнү катаалдаштыруу сунушталууда Бишкек, 8-май Дайырбек Мейманов-Кабар. Буга чейин мыйзамдын либералдашып кеткенинен улам көмүр казууда коррупцияга жол берилип келген. Буга мисал Мамлекеттик улуттук коопсуздук комитети Бел-Алма кенинен коррупциялык жол менен көмүр казып алып турган фактыны ачыкка чыгарган. Тактап айтсак, «Жаңы-Доор» компаниясы 45 миллион сомдон ашык баадагы 5,7 мин тоннага жакын көмүрдү коррупциялык схема менен мыйзамсыз казып алган.

«Көмүр кенинин 90 пайызына лицензия берилип кеткен. Бул өткөн жылдары мыйзамдын либералдашып кеткенинен улам болгон. Биз лицензия берүү тартибин катаалдаштырууну жана иш ыргагын камсыз кылбаган компаниялардан лицензияларын алып коюуну сунуш кылып жатабыз. Кандай гана болбосун көмүр өндүрүүнү жогорку деңгээлде жолго салуубуз керек» – деди Геология жана минералдык ресурстар агенттигинин башчысы Дүйшөнбек Зилалиев. Анын айтымында «Бел-Алма» кенин мыйзамдуу иштетүүдөн эле мамлекеттик казынага жылына 1 миллионго чейин киреше түшүп турмакты. Буга чейин коррупциялык жол менен казылып келген. Бел-Алма көмүр кенин иштетүү укугун 6-майда өткөн конкурста «Беш-Арча» компаниясы жеңип алды. Кенди иштетүү программасын сунуш кылышкан үч компаниянын ичинен «Беш-Арча» ЖЧКсы баарынан көп – 327 баллды алса, «Перити-Коал» ЖЧКсы 313 баллды, «Ормош-Ойл» ЖЧКсы 244 баллды алган. «Бүгүнкү күндө көмүр кенин иштетүүгө 220га жакын лицензия берилген. Бирок алардын 34у гана иштеп, «Кыргыз көмүр» ишканасы менен кызматташууда» – деди «Кыргыз көмүр» мамлекеттик ишканасынын директору Мирлан Жакыпов. Анын билдиришинче Бел-Алма менен Кара-Кече Кыргызстандагы эң чоң көмүр кендеринен болуп эсептелет.

«Кабар-Пресс» мамлекеттик маалымат кызматы. Нарын шаарында көчө аттарынын өзгөрүшүнөн көмүскө коррупция келип чыгууда.

Нарын, 10-апрель (Күмөндөр Усупов-Кабар). Нарын шаарынын тургуну Алымсейит Асаналиев өзү жашаган көчөнүн аталышы өзгөргөндөн кийин кыйынчылыктарга тушуп жаткандыгын коомчулуктун чогулган жыйынында айтып чыкты. "Биздин кече мурда Кетерме деп аталчу. Кийин эле Бактыгулов болуп калган. Эми үйдүн документтерин кайра катталды десек мамлекеттик каттоодон 3,5 миң сом сурап жатат. Ал эми Бактыгуловдун атын коёрдо ал кишинин балдары баарысын тууралап беребиз дешкен. Бирок, андай болбоду. Анда эмнеге көчөнүн аттарын өзгөртөбүз», – деди ал. Мындай күнөөгө Нарын мамлекеттик каттоо кызматынын өкүлү Анара Сулайманова макул болгон жок. «Сиздер

турак үйүндөр үчүн кызыл китеп алган болсоңуздар, анда көчөнүн өзгөргөндүгүн жаздырууга 185 сом гана төлөйсүздөр. Азыркы тапта биз даректүү каттоолорду жүргүзүп жатабыз», – деп жооп кайтарды А.Сулайманова. «Анда бизди алдап 3,5 мин, сом алгысы келгендер бар экен. 185 сом болсо эртең, эле барып төлөп документти өзгөртөмүн»,-деген оюн айтып калды А. Асаналиев.

Коррупция бүгүнкү күндө жашообуздун алга жылышына чоң тоскоол бойдон калууда. Коррупциялык иштер ачык айкын эле жүргүзүлүүдө. Коррупцияга бөгөт коюу жана жоюу максатында көптөгөн иштер Кыргыз Республикасында жүргүзүлгөн жана жүргүзүлүүдө. Бирок, буга карабастан, эч майнап чыккан жок. Эмнеге? Бул суроонун артында да бир чоң сыр, саясат бардыр.

Коррупциянын биздин жашоого, биздин мамлекетке, мамлекетибиздин өнүгүүсүнө тийгизген залакасы эбегейсиз чоң. Кай жерге барбайлы (мамлекетке тиешелүү жайларга) КОРРУПЦИЯ!!! Азыркы кезде мамлекеттик таза иштеген органдарды табуу кыйын. Бир ишинди бүтүрөйүн деп канча жерге барасың, көбүнөн коррупциялык иштерди байкоого болот. Башкача айтканда, коррупция күнүмдүк жашообуздун бир бөлүгү болуп калды көрүнөт...

Кызматтык ордун кыянаттык менен пайдаланган адамдар ачык эле канча акча бериши керектигин айтышат. Бул биздин коомдо болуп жаткан, ар бирибиз угуп аткан, көрүп аткан көрүнүш. Бул – ачуу чындык. Мындай көрүнүш эмнени айтып турат? Бул, биздин өзүбүз жашап аткан мамлекетибизди сыйлабагандыгыбызды, мамлекетибиздин мыйзамдарын сыйлабагандыгыбызды айтып турат.

Бул паракорчулуктун залакасы, тийгизген зыяндары аябай көп... Биринчиден, мамлекетибиздин өсүп-өнүгүүсүнө. Эмнеге? Себеби, жогорку кызмат орундарын акчасы барлар сатып алса, ал эми билимдүүлөр чет жерде, чет элде жүрүшөт. Кызмат ордун сатып алган адам акчасын кайтаруу максатында ал да коррупциялык иштерди кылып, акча талап кыла баштайт, кызматтык ордун кыянаттык менен пайдаланып ыплас, мыйзамга каршы иштерди кылат. Мамлекетибиздин өнүкпөй атышынын бирден-бир себептери ушунда болсо керек. Билимдүү жаштар чет жерде, башка мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоп, кызматын аткарып жүрөт. Алар деле өз элине, өз жерине ак ниетинен кызмат кылайын деп кыялданат болуш керек. Бирок, баары кайра эле коррупциялык системага келип такалат.

Коррупция укук коргоо органдарында, сот системасында, бийлик башындагыларда (депутат, министр ж.б.) болуп аткандан кийин башка мамлекеттик органдарда жок деп айтуу кыйын. Себеби, ушул эле укук коргоо органдары ошондой адамдар менен күрөшүшү керек эле. Ал эми сот системасындагылар (соттор) акыйкат чечим чыгарып, ошондой адамдарды эркинен ажыратышы керек эле го. Бирок, тилекке каршы баары тескеринче болуп атпайбы. Акча сүйлөп турган жерде, акыйкаттык

ыйлап турган мезгил болууда. Үмүттүн шооласы үзүлбөйт дегендей, биздин келечектен үмүтүбүз чоң.

Азыркы кезде мамлекетибизде көптөгөн реформалар жүргүзүлүүдө (башталып жатат). Ал реформалар кудай каалап ишке ашып кетсе, коррупцияга бөгөт коюунун жолдору табылып, коррупциядан акырындык менен арылабыз деп ойлойм. Ошол эле сот системасындагы реформа. Эгерде сот системасындагы реформа ишке ашса, анда бизге чоң жеңиш болуп саналат. Анткени, мыйзамдуулук орносо, акыйкаттуулук да, теңчилик да орнойт.

Билим берүү системасындагы реформа толук ишке ашса бул дагы эбегейсиз чоң жеңиш болуп саналат. Анткени, окуу жайды акча менен бүткөн кадрлар эмес, таза, жогорку билимдүү кадрлар бүтсө, мамлекетибиз албетте алга жылат.

Биз Жаштар үлгү алып чонойгон коррупциялык жашоодон арылып, демократиялык мамлекетти, акыйкаттык өкүм сүргөн мамлекетти курууга келечекте күрөшүүбүз керек. Анткени, биздин келечек мамлекеттин колунда эмес, мамлекеттин келечеги биздин колубузда!

Коррупциядан болгон зыян:

- Мамлекеттик мүлктү, акчаны туура эмес пайдалануу.

- Салыктардын жоголушу.
- Жеке ишкерлердин банкрот болушу.
- Элкеге келген инвестициянын азайышы.
- Экономиканын өнүгүүсүнүн токтошу.
- Тейлөөнүн сапатынын төмөндөшү.
- Социалдык теңсиздиктин өсүүсү.
- Уюшкан криминалдык топтун күч алуусу.
- Элдин турмушунун төмөндөшү.
- Кедейлердин көбөйүшү.

Балык башынан сасыйт дейт. Жогорку бийликте турган адамдар таза болмоюнча коррупцияны жоготуш абдан кыйын. Менин оюмча жаңы муун гана жаңы Кыргызстанды кура алат. Мисал катары Сингапур, Эстония, Монголияны алсак болот. Бул жакта жаш лидерлер бийликке келип, жаңы реформаларды жүргүзүшүп, мамлекетти өнүктүрүшкөн. И.Раззаковдун «мен таза болсом, сен таза болсоң, коом таза болот» деген сөздөрү менен бул макаланы аяктагым келди.

Ошондуктан келгиле жаштар – өзүбүздүн жана биздин кийинкилердин келечеги үчүн коррупциясыз коомдо жашоону камсыз кыلالы.

Адабияттар:

1. Уголовный Кодекс КР. Бишкек, 2013.
2. Коррупцияны ооздуктоо: Парламентарийдин аныктамасы. Соррос, 2006.
3. Малавинин Антикоррупциялык Бюросу, коррупциялык практика актысы. Малавинин Парламенти. 1995.
4. Парламент жана анын көзөмөл функциясы: парламент көзөмөл институт катары. Коррупцияга каршы Глобалдык конференция. Оттава, Парламенттик борбор, 2002.
5. Коррупция жана бүтүндүктү арттырууга багытталган демилгелер, ПРООН, 1998-ж.
6. Ф.Стапенхурст жана С.Кпундех. Вашингтон. Дүйнөлүк Банк, 1998.

Рецензент: доктор юридических наук Джоробекова А.